

Г. В. Синичич,
канд. наук із соц. комунік.

УДК 077: 304: 070: 821.161.2 – 92 «18/19»

Публіцистика Івана Франка як предмет наукового дослідження

Через аналіз знакових праць у франкознавстві розкривається світосприйняття видатного письменника, еволюція його суспільно-політичних поглядів і яскраво виражений національний світогляд, указується на проблемно-тематичні моделі його публіцистики, акцентується на актуальності заявленої проблеми в контексті дотеперішньої незасвоєності франківських уроків.

Ключові слова: Іван Франко, публіцистика, історіографія, періодизація, еволюція поглядів.

Проблема наукового вивчення публіцистики І. Франка постала перед франкознавцями як першочергова необхідність. *По-перше*, його публіцистика – це проекція світосприйняття видатного діяча, а отже її осмислення допоможе знайти відповідь на донині не з’ясовані питання еволюції його суспільно-політичних поглядів. *По-друге*, немає системного дослідження ідей, концепцій, тематично-змістових моделей публіцистики І. Франка, що були б яскравим вираженням його національного світогляду. Означена проблема набуває особливої актуальності в контексті дотеперішньої незасвоєності франківських уроків, нездатності сучасного суспільства шукати основи своїх політичних, економічних, духовних програм розвитку в працях українських геніїв. Тож *мета* цієї статті охарактеризувати як предмет наукового вивчення публіцистику І. Франка періоду 90-х рр. ХІХ – початку ХХ ст. Розкриття в історіографії творчості письменника особливостей його публіцистики та її місця в комунікативному дискурсі доби становить *предмет* розвідки. Її *об’єкт* – публіцистичний доробок найбільш знакового періоду митця, ознаменований національними, демократичними, державотворчими інтенціями автора.

З-поміж сучасних науковців, які зверталися до окремих філософських, національних, політичних, мовних, літературознавчих, економічних аспектів публіцистики Івана Франка та його журналістичнознавчих досліджень, варто назвати О. Багана, Я. Горбача, Я. Грицака, Т. Гундорову, І. Денисюка, О. Дорофтея, М. Жулинського, О. Забужко, С. Злупка, П. Іванишина, С. Костя, В. Лизанчука, В. Мазепу, Ф. Медведя, Я. Мельник, М. Нечиталюка, Т. Панько, А. Пашука, В. Різуна, Т. Салигу, О. Семківа, О. Сербенську, Є. Сухомлин, Б. Тихолоза, Б. Червака, Б. Якимовича. Автором цієї статті було проведено системне дослідження ідей, концепцій, тематично-змістових моделей публіцистики Івана

Франка 90-х рр. ХІХ – початку ХХ ст., що були яскравим вираженням його національного світогляду.

Проаналізувавши різні підходи до періодизації публіцистики І. Франка, реалізовані М. Грушевським, діаспорними франкознавцями, наприклад Ю. Лавриненком, а також сучасними дослідниками М. Нечиталюком, Б. Якимовичем та О. Баганом, можемо констатувати, що, на наш погляд, найбільш обґрунтованою є періодизація М. Нечиталюка. Науковець обрав світоглядно-творчий підхід і поділив публіцистику Івана Франка на такі основні періоди: «Перший (1875–1880) – період становлення І. Франка як публіциста в журналі “Друг” (1875–1877), романтичних захоплень “соціалістичним ідеалом”, висхідного розвитку публіцистичного таланту молодого журналіста. Другий (80-ті рр.) – період, що позначений компромісною тактикою І. Франка у журналістиці, виданням соціалістичного журналу “Світ” (1881–1882), співробітництвом у народовській пресі (“Діло”, “Зоря”), газеті “Вольное слово”, спробами реформувати галицьку пресу (фейлетон “Наша публіка”), дискусійною постановкою в пресі теми про націоналізм (стаття “Формальний і реальний націоналізм”). Третій (90-ті рр.) – період ідейно-світоглядної перебудови на засадах національно-визвольних програм, знаменного програмного виступу “Program młodych Ukraińców” у польському часописі “Kurjer Lwowski”, критики соціалістично-марксистських доктрин, формування національних пріоритетів, посилення полеміки в пресі навколо проблем політичного самостійництва (стаття “Ukraina irredenta”), “національного ідеалу” (дискусія з Лесею Українкою в журналі “Жите і слова”), федералізму, політичної автономії. Четвертий (1900–1908) – період теоретичних розробок українського національного питання у статтях “Поза межами можливого” (1900), “Що таке поступ” (1903), “Свобода і

автономія» (1907), «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» (1906), активної редакторсько-журналістської роботи в «Літературно-науковому вістнику» та райдужних прогнозів на практичне вирішення національно-самостійницьких ідеалів під впливом революції 1905–1907 рр. П'ятий, підсумковий (1907–1916) – період поступового згортання активної журналістської та публіцистичної діяльності, видання публіцистичної спадщини в автоперекладах «В наймах у сусідів» (1914), останньої статті «Легкомисність чи щось інше?» (1915)» [1, с. 23–24].

Варто наголосити, що апогей розвитку публіцистичної думки Івана Франка, 90-ті рр. ХІХ – початку ХХ ст., сучасні політологи кладуть в основу своїх наукових досліджень політичної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Наприклад, М. Карамзіна у монографії «Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)», обґрунтовуючи хронологічні межі свого дослідження 1890–1918 рр., зазначає, що цей період «частково накладається на період, названий М. Скрипником «франківським»» [2, с. 13]. Автор вважає, що зазначений період допоміг галичанам як спільноті сформулювати свої політичні, економічні та культурні потреби. Дослідниця наголошує: «Процеси, що розгорталися у 90-ті рр. ХІХ ст. в українській спільноті, територіально розінтегрованій, але яка переживала момент духовного єднання, на нашу думку, дають змогу розглядати означені роки як початок нового періоду в житті нації» [2, с. 19]. Якщо розглядати 90-ті рр. ХІХ ст. у світовому масштабі, то це початок доби європейського модернізму, модернізму не лише в літературному сенсі, а й у політичному, соціальному, мовному, ментальному, який залишив своє тавро «інакшості» і на українському суспільстві. Із написаного вище можемо зробити об'єктивний висновок, що обмеження предмета наукового дослідження зазначеними хронологічними рамками цілком виправдане, і це пояснюється як апогеєм розвитку публіцистики Івана Франка, так і тогочасними знаковими ідеями світової суспільно-політичної думки та змінами в політичній системі координат світу.

Ми звернули свою увагу на публіцистику Івана Франка, на відміну від інших дослідників, які вважають, що «філософська рефлексія над національною ідеєю природно тяжіла в його творчості до художньо-образних форм само розгортання» і далі «мистецтво... було само по собі далеко адекватнішою формою предметного розкриття внутрішнього багатства національної ідеї..., ніж наука чи навіть публіцистика» [3, с. 68], бо вважаємо, що лише публіцистика була яскравою формою буття його політичних, економічних, культурних поглядів у різноманітних мо-

дифікаціях. Перший дослідник світогляду Івана Франка Р. Заклинський характеризує публіцистику як дзеркало світогляду мислителя: «Скажу тільки, що вся вона (творча діяльність. – Г. С.) побудована, насичена і пересякла основним світоглядом Франковим. В його статтях, в поезіях, повістях, оповіданнях, навіть у научних розвідках та працях знайдемо усе виразні черти і марконтні лінії його метафізичного та суспільницького світогляду, що разом зливаються в гармонійний, чистий і ясний погляд на всесвіт і на людство» [4, с. 12]. Публіцистика Івана Франка не лише актуальна у світоглядному аспекті, вона – це своєрідний теоретичний посібник для сучасних журналістів. «По суті Іван Франко був першим теоретиком журналістики і публіцистики в Україні» [1, с. 24], – вважає Михайло Нечиталюк. Дослідник також стверджує, що публіцист не залишив якогось окремого теоретичного трактату про публіцистику, але із низки Франкових праць він сконденсував її визначення: «Публіцистика Івана Франка – це специфічний вид літературно-журналістської творчості, характерними рисами якого є органічний зв'язок з політичним і культурним життям суспільства («політичний момент»), актуальність і оперативність («моментальність»), реагування на політичні події, науковість і переважно полемічність обговорювання в пресі злободенних суспільно-політичних та інших питань у довільній документальній й емоційно-образній формі з метою ідеологічного й морально-етичного впливу на радикальну зміну («переродження») панівної громадської думки («опінії») в дусі прогресивних ідей часу» [1, с. 25–26]. Дослідник теорії публіцистики В. Здоровега у статті «Іван Франко і українська публіцистика» [5] погоджується із цим визначенням і вважає, що найосновніше – це акцент на формуванні громадської думки.

Публіцистику Івана Франка можна позиціонувати лише як синергетичну систему, у якій єдність політики, економіки, культури переломлюється крізь його світоглядні орієнтири й творить своєрідну модель національного розвитку. Когезія цих основних суспільних сфер – причинно-наслідкова, адже розвиток економіки залежить від суспільно-політичних обставин, а здобуття політичної незалежності мусить мати міцний економічний фундамент, духовний розвиток, у свою чергу міцно пов'язаний із економічним та політичним, але, водночас, саме він є генератором національно самоусвідомлення та спроможності прагнути до утвердження одних та нівеляції інших суспільних аспектів. Свою публіцистику, як систему, означив і сам Іван Франко, коли назвав її «школою політичного думання», а школа, як ми знаємо, – це система загальної освіти.

Другий аспект – актуальність, яку можна розглядати у двох площинах: ретроспективній (актуальність у час написання) та перспективній (актуальність для сучасності). «...Природна тяга Івана Франка до публічного, резонансного, політично гострого слова цілком відповідала саме українським суспільно-політичним потребам часу, історичного моменту. Письменник, як ніхто інший, відчував наближення великої соціальної бурі, коли вирішуватиметься доля його народу» [5, с. 116], – характеризує основні риси публіцистики Івана Франка В. Здоровега в зазначеній вище статті. Перспективні або прогностичні імперативи в публіцистиці Івана Франка підтвердив досвід минулого століття, якщо йдеться про втілення соціалістичних ідеалів на практиці, а також щоденно засвідчують сучасні суспільно-політичні перипетії. «Іван Франко був майстром науково аргументованих передбачень. На основі глибокого аналізу в багатьох публіцистичних працях він пропонує читачеві випереджувальну інформацію про розвиток певних явищ, процесів, подій у ближчій і дальшій перспективах. Франкові прогностичні імперативи викресані його публіцистичним темпераментом, обіпертим на глибокі знання, майже постійну партійно-громадську, суспільну заангажованість, щире бажання прислужитися поступові рідного народу» [6, с. 20], – вважає М. Присяжний. Про політичні прогнози Івана Франка є окрема стаття В. Здоровеги «Політичне передбачення у творчості Івана Франка». Резонансність публіцистики Івана Франка є незаперечним свідченням його журналістської майстерності. Вічні складові мистецтва слова обґрунтовує В. Здоровега в праці «У майстерні публіциста»: «Не старіють не тільки публіцистичні романи, оповідання, повісті, лірика М. Чернишевського, О. Герцена, Т. Шевченка, І. Франка, але й “чиста” публіцистика цих же авторів (статті і нариси О. Герцена, І. Франка та ін.). Причина цього – сміливість, глибина, далекосяжність думок. Думки ці, які були породжені злободенним життям і його потребами, відзначали щось таке, що виходило за межі цього злободення, було спрямоване у завтрашній день, ставало загальнонаціональним, навіть загальнолюдським надбанням. Проблеми, які вони порушували, живі і сьогодні» [7, с. 132].

За предметом і способом дослідження публіцистика Івана Франка балансувала на грані науки й літератури. Теоретик журналістської творчості В. Здоровега називає це публіцистичністю. «Поняття публіцистичності органічно включає в себе широке суспільне звучання, проблемність, тенденційність, полемічність і специфічну, властиву саме для публіцистики образність» [8, с. 31], – пише він. Питання сервітутів, ін-

демнізації, суспільного поступу, еміграції та ін., здавалося б, належать до наукової сфери, адже публіцист робить інколи непрості математичні обрахунки, цитує праці науковців та філософів, тобто розглядає явище в контексті певної системи знань, але водночас явище має суспільний резонанс, містить певну проблему, автор використовує публіцистичну образність. До речі, пальма першості у визначенні поняття «публіцистичність» належить І. Франкові. «Безперечним, теоретичним здобутком Франка є те, що від публіцистики як методу інтерпретації дійсності він відрізняв публіцистичність, говорив про “публіцистичні тенденції” у ряді художніх творів. І хоч сьогодні розрізнення публіцистики і публіцистичності приймається як аксіома, треба, щоб ім’я Івана Франка, який, можливо, перший про це сказав, було належно пошановане» [9, с. 163], – стверджує О. Сербенська.

Варто виокремити ще один важливий аспект публіцистики Івана Франка, на який звернув увагу в запропонованій дефініції М. Нечитайлюк, – полемічність. «Полеміка, – писав Іван Франко, – є безпремінна умова боротьби думок, інтересів, поступу громадського. Без неї не обходиться дневникарство, бо день за днем виявляє якусь громадську хибу, фальшиву думку, котру треба й зараз же показати, не дожидуючи поки таких проявів набереться на книгу наукової праці, в котрій можна тим спокійніше їх оглядати, що деякі з них “відійдуть” в минуле, іноді навіть з тими громадами в котрих вони творилися» [10, с. 126]. Ключовою для публіциста була полеміка навколо національного питання, оскільки воно було в той час архіважливим як для суспільства, так і для нього. Зауважмо, що полеміка навколо національного питання завжди мала своїх конкретних адресатів – полемічна рецензія-відповідь на книгу Ю. Бачинського «Ukraina irredenta», полеміка з Лесею Українкою, яку франкознавці охрестили полемікою «між своїми», полеміка з Т. Романовичем щодо українсько-польських відносин, полеміка з «правдянами» та «Буковиною»... – адже вона передбачала зворотну реакцію, значний суспільний резонанс, мала перспективи залучення великого кола осіб (франкознавці стверджують, що Леся Українка презентувала соціалістичний гурток). У публіцистиці Івана Франка виокремлюємо ще один цікавий різновид полеміки, який можемо назвати суспільною. Майже кожна його кореспонденція чи стаття – це реакція на соціальні проблеми: чи то масова еміграція населення, чи неправомірна виборча система (Іван Франко у низці статей веде суперечку навколо виборчого проекту графа Бадені, наприклад «Скривдження Галичини», «Вертеп виборчий», «Направо їхати, наліво повертати!»), а

чи проблема суспільної моралі (вади національної ментальності в статтях «Сухий пеня», «Жидівська держава», «Поет зради», «Семітизм і антисемітизм у Галичині», «Бледнов», «Дещо про себе самого»). Отже, суспільна полеміка Івана Франка – це полеміка, спрямована на виправлення політичних, економічних, духовних хиб, її мета – згуртувати суспільство навколо важливої проблеми та окреслити шляхи її вирішення. Полемічні статті Івана Франка мали зазвичай три рівні: подання нової інформації, заперечення думок чи явищ, утвердження своїх власних переконань. Розгляньмо відому полемічну статтю «Ukraina irredenta», яку можна умовно поділити на три частини: перша частина – відомості про історичний розвиток національної свідомості, який публіцист відстежує від XVI по XIX ст. («нарис еволюції нашої національної свідомості»); друга – заперечення деяких постулатів Юліана Бачинського («Над еміграцією він навіть не застановлюється ближче... Автор без ніякої майже оговорки оперує соціал-демократичними термінами...»); третя – висновки автора («Політична самостійність можлива і в зв'язку з Росією, при федеральнім її устрою») [11].

Якщо говорити про логічно-емоційне кодування публіцистики Івана Франка, то, на нашу думку, його можна означити як дворівневе. Публіцистичні тексти спрямовані на досягнення максимального контакту з реципієнтом, відтак більшість із них має два контексти. Перший, умовно назвемо його елітарним, був розрахований на тогочасну галицьку інтелігенцію, другий, означмо його як масовий, спрямований на пересічного читача, яким були здебільшого освічені селяни. У публіцистиці Івана Франка відбуваються взаємопереходи текстових кодів: абстрактні наукові категорії переходять у літературно-художні образи та навпаки.

Візьмемо за приклад найвідомішу статтю Івана Франка «Поза межами можливого», у якій домінує емоційно-образна аргументація, поєднана з понятійно-логічною. Характеризуючи «соціальний супокій», публіцист апелює як до рацію, так і до емоцій: «Соціальна динаміка нашого часу показує, що збагачене одиниць стоїть звичайно в простій пропорції до зубожіння народньої маси, а число збогачених одиниць стоїть у простій пропорції до числа зубожілих...» та «...Соціальний супокій, се найкраща гарантія для п'явок – висисати їх жертви» [12, с. 5–6]. Фраза з поезії Яна Неруди «Закон над закони: свій рідний край над все ти повинен любити» – квінтесенція філософських роздумів Івана Франка: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до пановання одної нації над другою, або хоробливий сенти-

менталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуженє від рідної нації» [12, с. 8]. Отже, літературно-художні засоби не лише підсилюють вплив тексту на реципієнта, а й іноді, на думку публіциста, є єдино зрозумілими для нього. Високий стиль, зайве теоретизування, використання малозрозумілих слів неприйнятні для публіциста. «Друга хиба, котру стрічаємо в наших популярних виданнях – се високий, гордий, надто вчительський, часом аж пророцький тон, в яким говориться до народу. Сей тон показує не що як дурноту і духову обмеженість самих авторів – і книжки, писані таким тоном, більше шкодять, ніж допомагають, більше дразнять і знеохочують, ніж навчають» [13, с. 306], – застерігає він сучасників у статті «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видання». Важливий також є той факт, що Іван Франко симпатизував писанням старогрецьких філософів за вміння великі істини викласти в поетичній формі, іншими словами, він захоплювався їхньою публіцистичністю у поезії. Наукова глибина в поєднанні з літературно-художньою образністю, на його думку, були зрозумілишими та сприйнятливішими для читачів.

Таким чином, 90-ті рр. XIX – початок XX ст. – це період найбільшого піднесення публіцистичного таланту Івана Франка, викристалізування його основних ідей та концепцій, а також творення моделей розвитку українського суспільства, світоглядної еволюції мислителя. Окреслений період був знаковим не лише у творчості Івана Франка, а й у національному та європейському масштабах. У 90-ті рр. розпочався новий виток розвитку української суспільно-політичної думки, епоху культурного націоналізму змінила епоха політичного. Вивчення публіцистики Івана Франка – це не аналіз суспільних помилок минулого, а найповніший та найкращий посібник для сучасності та майбутнього. Аргументація, полемічність, актуальність, прогностичність, системність, моральність – основи його журналістської майстерності, що не втратили своєї актуальності й дотепер.

Перспективи подальших досліджень: розкриття феномена публіцистики І. Франка крізь призму соціальних комунікацій та розгляд методики її вивчення в курсах «Публіцистика», «Історія української журналістики», «Журналістська творчість», що викладаються для студентів спеціальності «Журналістика».

1. *Нечиталюк М.* Іскриста грань таланту // Українська преса : хрестоматія [за ред. М. Ф. Нечиталюка]. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – Т. III. Преса Галичини 70-х – початку 90-х рр. XIX ст. : Кн. 1. Публіцистика Івана Франка: «школа політичного думання» (1875–1893). – 610 с.

2. Карамзіна М. С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Марія Степанівна Карамзіна. – К., 1998. – 350 с.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. – К. : Факт, 2006. – 156 с.
4. Заклинський Р. Світогляд Івана Франка : реферат / Р. Заклинський. – Львів, 1916. – 31 с.
5. Здоровега В. Іван Франко і українська публіцистика // Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія : зб. пр. каф. укр. преси і Дослід. центру історії західноукр. преси. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – Вип. 7 : До 150-річчя від дня народження Івана Франка. – С. 113–133.
6. Присяжний М. П. Прогностичні імперативи публіцистики Івана Франка // У пошуку рівноваги. – Львів : ПАІС, 2008. – 256 с.
7. Здоровега В. У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності / Володимир Здоровега. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. – 178 с.
8. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : навч. посіб. / Володимир Йосипович Здоровега. – Львів : ПАІС, 2000. – 180 с.
9. Сербенська О. Мовлене слово у життєсвіті Івана Франка // Пресознавчі студії: історія, теорія, методологія. Зб. праць кафедри укр. преси і Дослідницького центру іст. західноукр. преси. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Вип. 7 : До 150-річчя від дня народження Івана Франка. – 266 с. – С. 78–91.
10. Редакція [Франко І.]. Інтереси польського панства і Правдянська наївність / Редакція // Народ. – 1891. – Ч. 8. – С. 126.
11. Франко І. *Ukraina irredenta* // Житє і слово. – 1895. – Т. 4. Кн. 6. – С. 471–483.
12. Франко І. Поза межами можливого // ЛНВ. – 1900. – Т. 12. Кн. 10. – С. 1–9.
13. Франко І. Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва // Світ. – 1888. – № 16–17. – С. 303–308.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Synychych H. V. Publicism of Ivan Franko as a sphere of scientific learning.

The worldvision of famous writer is shown through the analyses of prominent in frankolearning works, evolution of his social views and very brightly described national worldvision, problematically-thematic models of his publicism are shown, the accent is on the problem of in the context of unlearned Franko's lessons.

Keywords: Ivan Franko, publicism, historiography, periodisation, evolution of views.

Синичич Г. В. Публицистика Івана Франка как предмет научного исследования.

Через аналіз знакових в франковеденні работ раскрывается мировосприятие выдающегося писателя, эволюция его общественно-политических взглядов и ярко выраженное национальное мировоззрение, указываются на проблемно-тематические модели его публицистики, акцентируется на актуальности заявленной проблемы в контексте прежней неосмысленности уроков Франка.

Ключевые слова: Иван Франко, публицистика, историография, периодизация, эволюция взглядов.